

şikle el-Cezîre'de Benî Temîm'den bazı-
larını öldürüp mallarını aldı; takibe uğ-
rayınca da gizlenip izini kaybettirdi. Bir
müddet Suriye'de eşkıyalık yaptıktan
sonra İrmîniye'ye gidip orada Yezîd b.
Mezyed eş-Şeybânî'ye katıldı ve onun-
la beraber Hürremîler'e karşı savaştı.
Emîn ile Me'mûn arasındaki mücadele-
de Emîn'in tarafını tuttu ve Emîn'in ön-
cü kuvvetlerine kumanda etti. Ancak da-
ha sonra Me'mûn'u destekleyen Herse-
me b. A'yen Ebû's-Serâyâ'yı kendi tara-
fına çekti. Bu arada el-Cezîre'deki Benî
Şeybân'dan 2000 süvari ve piyade onun
etrafında toplandı. Artık kendisine "emîr"
diye hitap ediliyordu.

Emîn ile Me'mûn arasındaki mücade-
le 25 Muharrem 198'de (25 Eylül 813)
Emîn'in öldürülmesiyle sona erince Her-
seme askerlerin sayısında azaltma yo-
luna gitti. Bu arada Ebû's-Serâyâ ve
adamlarının iâşesinde de güçlük çıkarın-
ca Ebû's-Serâyâ önce hacca gitmek için
izin istedi, sonra da isyan etti. Önce Ay-
nüttem'i, ardından da Dakûkâ ve En-
bâr'ı zaptedip yağmaladı. Buradan Rak-
ka'ya yöneldi. Kaysiler'e karşı savaşan
Tavk b. Mâlik et-Tağlibî'ye rastlayınca
ona yardım etti ve dört ay kadar yanın-
da kaldıktan sonra Rakka'ya gitti. Orada
karşılaştığı Ali evlâdından Ebû Abdullah
İbn Tabâtâbâ ile beraber Küfeliler'in da-
veti üzerine Küfe'ye giderek birlikte şe-
hre hâkim oldular. İbn Tabâtâbâ onun
desteğiyle 10 Cemâziyelâhîr 199'da (26
Ocak 815) Küfe'de halifelliğini ilân etti.

Ebû's-Serâyâ'nın bu başarılarından
telâşa kapılan Irak ve Arabistan Valisi
Hasan b. Sehl, Zühayr b. Müseyyeb ed-
Dabbî kumandasında Küfe'ye 10.000 ki-
şilik bir ordu gönderdi. İbn Tabâtâbâ ile
Ebû's-Serâyâ bu orduyu Küfe dışında
Karyeisâhî mevkiinde karşılayıp mağlûp
ettiler ve ağırlıklarını yağmaladılar (199/
815). Ancak ertesi gün 1 Receb 199 (15
Şubat 815) sabahı İbn Tabâtâbâ âniden
öldü. Onun Ebû's-Serâyâ tarafından ze-
hirlendiği de söylenmektedir (Taberî, VIII,
529). Ebû's-Serâyâ İbn Tabâtâbâ'nın ye-
rine Hz. Hüseyin neslinden Muhammed
b. Muhammed b. Zeyd'i halife ilân etti
ve idareyi tamamen kendi eline aldı.

Gönderdiği ordunun yenildiğini haber
alan Hasan b. Sehl, Ebû's-Serâyâ'ya kar-
şı bu defa 4000 süvari ile Abdûs b. Mu-
hammed b. Ebû Hâlid el-Merverrûzî'yi
gönderdi. Ebû's-Serâyâ, Abdûs'ü Bağ-
dat ile Küfe arasındaki Câmî mevkiinde
karşılayıp mağlûp etti (17 Receb 199/3
Mart 815). Bu başarıları üzerine mevkiini

iyice sağlamlaştırdı ve Küfe'de adına pa-
ra bastırdı; Basra, Vâsît ve nahiyelerine
asker gönderdi. Ali evlâdından bazı kim-
seleri Basra, Mekke, Yemen, Fars ve Ah-
vaz'a nâib olarak tayin etti. Kendisi de
Basra üzerine yürüyüp şehri ele geçirdi.
Bu arada yine Ali evlâdından Muham-
med b. Süleyman'ı Medâin'e gönderip
Bağdat üzerine yürümesini emretti.

Bunun üzerine Hasan b. Sehl isyanı
bastırmak için, daha önce Irak valiliğin-
den alarak Horasan'a göndermek sure-
tiyle gücendirdiği Herseme b. A'yen'e
başvurmak zorunda kaldı. Herseme
Ebû's-Serâyâ'yı Küfe'de muhasara etti.
Ebû's-Serâyâ, yanındaki 800 süvari ve
kendisine halef tayin ettiği Muhammed
b. Muhammed b. Zeyd ile beraber 16
Muharrem 200 (26 Ağustos 815) tarih-
inde Küfe'den ayrıldı; Kâdisiye - Vâsît yo-
luyla Sûs'a varıp orada konakladı. Ancak
kendisini takip eden kuvvetler tarafın-
dan sonunda Celûlâ'da yakalanarak Neh-
revan'da bulunan Hasan b. Sehl'e tes-
lim edildi. Hasan b. Sehl de boynunu vur-
durdurdu (10 Rebûlevvel 200/18 Ekim 815).

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kûbî, *Târîh*, II, 539-543; Taberî, *Târîh*
(Ebû'l-Fazl), VIII, 488, 528-535; Ebû'l-Ferec
el-İsfahânî, *Mekâtîlü't-tâlibiyyîn* (nşr. Seyyid
Ahmed es-Sakr), Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), s.
521-522; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VI, 212-217;
İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 244-245; İbn Haldûn,
el-İber, III, 242-244; Ziriklî, *el-A'âm*, III, 129-
130; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, III, 298; K. V. Zet-
terstéen, "Emîn", *IA*, IV, 258-259; Fikret İşıl-
tan, "Me'mûn", *a.e.*, VII, 694; M. Şahâbeddin
Tekindağ, "Serî", *a.e.*, X, 519-520; H. A. R.
Gibb, "Abu'l-Serâyâ al-Shaybânî", *EI*² (İng.),
I, 149-150.

ALİ ÖNGÜL

EBÜ'S-SÜRÜR el-BEKİRİ

(bk. BEKRİ, Ebû's-Sürûr).

EBÜ'S-ŞA'SÂ

(bk. CÂBİR b. ZEYD).

EBÜ'S-ŞEYH

(أبو الشيخ)

Ebû Muhammed Abdullah
b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân
el-Ensârî el-İsfahânî
(ö. 369/979)

Hadis hâfızı ve tarihçi.

274'te (887) İsfahan'da doğdu. "Yaşlı
kimse" anlamındaki Ebû's-Şeyh lakabı
ona muhtemelen doksan yılı aşan ömrü
sebebiyle verilmiştir. İslâmî kaynaklar-

da daha çok Ebû's-Şeyh b. Hayyân diye
zikredilir ve dedesine nisbetle Hayyânî
nisbesiyle de anılır.

Babası, dayısı ve anne tarafından de-
desi muhaddis olan Ebû's-Şeyh bir ilim
muhitinde yetişti. Babası onu küçük yaş-
ta ilim meclislerine götürdü ve on yaş-
larında hadis dinlemeye başladı. İlk ho-
cası, İsfahan'ın âlim ve zâhidlerinden
olan dedesi Mahmûd b. Ferec'dir. Ay-
rıca İbn Ebû Âsım, Ebû Bekir el-Bezzâr,
Taberânî gibi âlimlerden ve o devrin en
önemli ilim merkezlerinden biri olan İs-
fahan'a gelen âlim ve muhaddislerden
dersler aldıktan sonra yirmi beş yaşla-
rında iken ilim yolculuğuna çıktı. Bağ-
dat, Basra, Küfe, Musul, Cezîre ve Hicaz
bölgelerinde Ca'fer b. Muhammed el-
Firyâbî, Ebû Halîfe el-Cumahî, Ebû Ya'lâ
el-Mevsilî, Ebû Arûbe el-Harrânî ve Ebû'l-
Kâsım el-Begavî gibi ünlü âlimlerden ha-
dis dinledi ve yazdı. Ebû Hâmid Ahmed
b. Muhammed el-Huzâî'den öğrendiği
kıraat ilmini muhaddis Ebû Tâhir Mu-
hammed b. Ahmed b. Muhammed el-İs-
fahânî'ye öğretti. Bu arada Ebû Abdul-
lah İbn Mende, Ahmed b. Abdurrahman
eş-Şirâzî, İbn Merdûye, Ebû Sa'd el-Mâ-
lînî ve Ebû Nuaym el-İsfahânî gibi pek
çok âlime de hocalık etti.

İbn Merdûye, Ebû's-Şeyh'ten çok eser
vermiş güvenilir bir âlim, Ebû Nuaym
el-İsfahânî, Hatîb el-Bağdâdî ve Abdül-
kerîm es-Sem'ânî sağlam ve güvenilir
bir hadis hâfızı diye söz etmektedirler.
Rivayetlerin senedlerine ve râvilerin du-
rumlarına dair verdiği bazı bilgiler onun
hadis konusundaki geniş kültürünü or-
taya koymaktadır. Erken yaşta hadis ri-
vayetine başlayıp uzun yıllar yaşaması
ona âlî* isnad sahibi olma özelliğini ka-
zandırmış, bu sebeple hadis talebeleri
rivayetlerini duyabilmek için uzak yer-
lerden gelip kendisinden faydalanmış-
lardır. 'Avâlî hadîsi Ebî's-Şeyh adlı ese-
ri Ebû's-Şeyh'in bu yönünü ortaya koy-
maktadır. Nitekim *Tabakâtü'l-muhad-
dişîn* adlı eserinde onun dört râvi ile Hz.
Peygamber'e ulaşan rivayetleri bulun-
maktadır.

İcâzet yoluyla rivayete taraftar olmayan
ve uzun ömrünü devamlı olarak okumak,
okutmak ve yazmakla geçiren Ebû's-
Şeyh, 369 yılı Muharrem ayı sonlarında
(Ağustos 979) İsfahan'da vefat etti.

Ebû's-Şeyh tefsir, hadis, ahkâm ve ta-
rih ilimlerinde irili ufaklı elli kadar eser
kaleme almıştır. Bir kısmı günümüze
kadar ulaşan eserlerinden daha sonra-
ki müellifler istifade etmişler ve bun-

lara atırlarda bulunmuşlardır. Zehebî, onun ilmiyle âmil ve sünnete son derece bağlı bir âlim olduğunu, eserlerinin çoğunu gördüğünü, fakat bu eserlerde birçok zayıf hadisin bulunduğunu söylemektedir. Geniş hadis kültürüne rağmen kitaplarına aldığı rivayetleri titizlikle seçmemesi eserlerine olan güveni azaltmıştır.

Eserleri. 1. *Ṭabakâtü'l-muhaddişin bi-İşbahân ve'l-vâridine 'aleyhâ. Târîhu İşbahân* diye de bilinen eser, İsfahan'a gelen on beş sahâbî ve tâbîi ile İsfahan'ın fethinden müellifin yaşadığı zamana kadar burada yetişen, bu şehre uğrayan ve burada vefat eden muhad-dis, âlim, kadı ve valileri on bir tabaka halinde tanıtmakta, ayrıca İsfahan'ın özellikleri, tarihi ve fethi hakkında bilgi vermektedir. Daha önce yazılmış bazı İsfahan tarihlerinin günümüze kadar gelmemesi ve Ebü'ş-Şeyh'in talebesi Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Zikrû aḥbârî İşbahân*'ı yazarken ondan büyük ölçüde faydalanması eserin önemini arttırmaktadır. Bilgilerin senedleriyle birlikte verildiği eser, Abdülgafûr Abdülhak Hüseyin el-Belûşî'nin tahkikiyle dört cilt halinde neşredilmiş (Beyrut 1407-1412/1987-1992), ayrıca Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî ve Seyyid Kisrevî Hasan tarafından da yayımlanmıştır (Beyrut 1409/1989). Bu sonuncu neşrin dayandığı nüshanın, Belûşî'nin esas aldığı nüshalarda bulunmayan bazı isimleri de ihtiva ettiği görülmektedir. 2. *Kitâbü'l-Emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevî. 373* rivayeti ihtiva eden eseri Abdülâlî Abdülhamîd Hâmid rivayetlerini değerlendirmek suretiyle yayımlamıştır (Bombay 1408/1987, 2. bs.). 3. *Ahlâku'n-nebî* ve âdâbüh. Ebü'l-Fazl Abdullah Muhammed Sıddîk el-Gumârî* (Kahire 1378/1958), Ahmed Muhammed Mürsî (Kahire 1392/1972) ve Seyyid el-Cümeylî (Beyrut 1406/1986) tarafından neşredilmiştir. 4. *Kitâbü'l-'Azame. Al-lah'ın azameti ve melekût âleminin akılları durduran hallerine dair hadis ve haberleri ihtiva eden eseri Rızâullah b. Muhammed İdrîs el-Mübârekfûrî yayımlamıştır* (Riyad 1408/1988). 5. *et-Tevbîh ve't-tenbîh. Ahlâkî konularla ilgili hadislerin bulunduğu eseri Ebü'l-Eşbâl Hasan b. Emîn b. Mendüh* (Kahire 1408) ve Mecdî Seyyid İbrâhim neşretmişlerdir (Bulak 1409/1988). 6. *Kitâbü'n-Nevâdir ve'n-nütef. Ashap ve tâbîinin sözlerini ihtiva eden eserin Almanya'da bir nüshası bulunmaktadır* (Sezgin, I, 201). 7. *Zikrû'l-aḥrân ve rivâyâtühüm 'an*

ba'zihim ba'zan. Birbirinin yaşrtı râvilerle yaşça büyüklerin küçüklerden yaptıkları rivayetlere dair olan eserin nüshaları Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de (Musalah, nr. 221, 27 varak) ve Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de (Mecmua, nr. 53, 6 varak) bulunmaktadır. 8. *'Avâlf hadîsi Ebi's-Şeyh. Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de bir nüshası kayıtlı olan eserin* (Hadis, nr. 1559, vr. 10-14) birinci ve ikinci cüzleri Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'dedir (Mecmua, nr. 93, vr. 21-37). 9. *Cüz' fihî eḥadîsi Ebî Muhammed 'Abdillâh b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân. İbn Merdûye'nin Ebü'ş-Şeyh'ten derlediği rivayetlerden 140'ını ihtiva eden eser Bedr b. Abdul-lah el-Bedr tarafından yayımlanmıştır* (Riyad 1414/1993). Ebü'ş-Şeyh'e ait diğer hadis mecmualarının bazı bölümleri Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de bulunmaktadır (Mecmua, nr. 8, vr. 61-68, nr. 33, vr. 65-72, nr. 53/3, vr. 9-26, nr. 93, vr. 21-37). 10. *el-Fevâ'id. Fevâ'idü'l-İşbahâniyyîn* diye de anılan eserin bir bölümü Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de mevcuttur (nr. 547, Mecmua, nr. 38, Hadis, nr. 357, vr. 57-65). 11. *Tefsîr (Tefstru Ebi's-Şeyh). Müellifin büyük dedesinin adı olan Hayyân, imlâ benzerliğinden dolayı bazan Hibbân şeklinde kaydedildiğinden, hem kendisi hem de bu eseri kaynakların bir kısmında çağdaşı İbn Hibbân (ö. 354/965) ve Tefsîr adlı eseriyle karıştırılmıştır* (bk. *Keşfü'z-zunûn*, I, 437, 441 ve ondan naklen Bilmen, II, 211-212). 12. *Şevâbü'l-a'mâl. Zehebî, eş-Şevâbli-a'mâlî'z-zekiyye* adıyla da anılan bu eserin beş cilt olduğunu söylemektedir. Son iki eserin günümüze ulaşip ulaşmadığı bilinmemektedir.

Ebü'ş-Şeyh'in kaynaklarda adları zikredilen diğer eserleri de şunlardır: *es-Sünne, es-Sünen* (Zehebî'nin belirttiğine göre bu eser birkaç ciltten ibarettir; aşağıda zikredilen kitaplardan bazılarının bu hacimli eserin bölümleri olduğu hatıra gelmektedir), *Kitâbü't-Tahâre, Kitâbü'l-Ezân, Kitâbü'd-Ḍaḥâyâ ve'l-'akîka, en-Nikâh, Kitâbü'l-Emvâl, Kitâbü'l-Kaṭ' ve's-sırka, Şürûṭü'z-zimme, el-'İtk ve'l-müdebber ve'l-mükâteb, Kitâbü'l-'İdeyn, el-Ferâ'iz ve'l-veşâyâ, el-Mevâkîit, el-Müsnedü'l-müntehab 'ale'l-ebvâb el-müstahrec min kitâbi Müslim b. Haccâc, Huṭabü'n-nebî, el-Edeb, el-İcâze, el-Emsâr (Kitâbü'l-Büldân), el-Birr ve's-sıla, Bir-rü'l-vâlideyn, et-Târîḥ 'ale's-sinîn, Delâ'ilü'n-nübüvve, el-Müskir, es-Sivâk, Kitâbü's-Sîre, el-Fiten, Fezâ'ilü'l-*

Ḳur'ân, Fevâ'idü'l-'Irâkıyyîn, el-Mu'cem (hocalarına dair), *en-Nâsiḥ ve'l-mensûḥ mine'l-hadîs.*

BİBLİYOGRAFYA:

Ebü'ş-Şeyh, *Ṭabakâtü'l-muhaddişin bi-İşbahân* (nşr. Abdülgafûr el-Belûşî), Beyrut 1408/1988, I-II, ayrıca bk. nâşirin mukaddimesi, I, 63-124; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Zikru aḥbârî İşbahân* (nşr. Dederling), Leiden 1934, II, 90; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, III, 945-947; a.mlf., *A'lamü'n-nübelâ*, XVI, 276-280; İbnü'l-Cezzerî, *Ğayetü'n-nihâye*, I, 447; Şehâvî, *el-İ'lân bi't-tevbîh*, Beyrut 1399/1979, s. 122; Dâvûdî, *Ṭabakâtü'l-müfessirîn*, I, 321; *Keşfü'z-zunûn*, I, 437, 441; II, 1406, 1407, 1439; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 69; Brockelmann, *GAL*, I, 209-210; *Suppl.*, I, 347; *Hediyetü'l-'arifîn*, I, 447; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, VI, 114; Ket-tânî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafe*, s. 38, 46, 47, 48, 49, 51, 53, 57, 76, 80, 140; Sezgin, *GAS*, I, 200-201; Bilmen, *Tefsir Tarihi*, II, 211-212; Ziriklî, *el-A'lam* (Fethullah), IV, 120; Nasrullah Pürce-vâdî, "Kadîmterin-i Târîḥ-i İsfahân", *Neşr-i Dâniş*, IX/6, Tahran 1989, s. 36-39; a.mlf., "Çâp-i Diger-i Kitâb-ı Ebi's-Şeyh", a.e., X/1 (1990), s. 48-49.

ALİ YARDIM

EBÜ't-TAMAHÂN el-KAYNÎ

(أبو الطمّاح النّيني)

Ebü't-Tamahân Hanzala
b. eş-Şarkî el-Kaynî

Câhiliye devrinde
ve İslâmî dönemde yaşayan
Arap şairi.

Kudâa kabilesinin Dimaşk'ın güneydoğusundaki bölgede yaşayan Benî Kayn kolundandır. Kaynaklarda Hz. Peygamber'in amcası Zübeyr b. Abdülmuttalib'in yaşrtı olduğu, Câhiliye döneminde Mekke'ye gelerek Zübeyr'in evinde uzun müddet misafir kaldığı ve ona nedimlik yaptığı kaydedilir. Bir ara Tay kabilesinin Benî Cedîle koluna mücâvir olarak ikamet ederken bu kabile ile Benî Gavs arasında çıkan bir savaşa katılan Ebü't-Tamahân esir düştü ve Büceyr b. Evs b. Hârise et-Tâî tarafından satın alındı. O sırada yanında Büceyr'i konu alan bir kasidesi bulunuyordu. Bu kasidesini okuyunca Büceyr kendisini âzat etti. Ebü't-Tamahân bu sebeple onu öven birkaç kaside daha söyledi.

Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin bildirdiğine göre bir cinayet işleyen Ebü't-Tamahân, sorgulanmak üzere çağrılınca ülkesinden kaçarak Benî Fezâre'nin Benî Şemh koluna mensup Mâlik b. Sa'd'a sığındı. Mâlik onu himayesine alarak kendisine bir ev verdi; şair ölünceye kadar Mâlik'in yanında kaldı. Bilinmeyen bir tarihte İslâmiyet'i kabul eden, fakat Hz.